

รายงานผลการศึกษาวิเคราะห์ผลการดำเนินงานโครงการสร้างความ
เข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน โดยการมีส่วนร่วม
ของชุมชนและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรัง

จัดทำโดย

ไพสิฐ พาณิชย์กุล

สนับสนุนโดย

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม

มีนาคม 2555

บทสรุปผู้บริหาร

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมผลการดำเนินงานในโครงการสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรัง ให้เป็นเอกสารวิชาการที่นำไปสู่การเผยแพร่ต่อสาธารณะให้ประชาชนได้รับทราบและเป็นแนวทางในการดำเนินงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งเกิดการเรียนรู้จากกรณีศึกษาการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนเองทั้งปัญหาในระดับปัจเจกบุคคล ปัญหาในระดับชุมชน ปัญหาระหว่างรัฐกับชุมชน ปัญหาระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่น เพื่อเป็นทั้งบทเรียน และองค์ความรู้แก่ชุมชนในการป้องกัน เข้าถึง และแก้ไขปัญหา และเป็นเอกสารที่สามารถใช้อ้างอิงเชิงวิชาการได้ เพื่อให้ได้ผลการศึกษารูปแบบและการหนุนเสริมให้เกิดกลไกการทำงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในระดับพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน และเพื่อให้ได้ผลการศึกษารูปแบบการประสานงาน หรือความเชื่อมโยงในการดำเนินงานของผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ประสานงานในพื้นที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ และของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดตรัง(พีเล็ยง) นักวิจัยท้องถิ่น สกว.จังหวัดตรัง สำนักงานยุติธรรมจังหวัด รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวិเคราะห์นี้ได้นำแนวคิดทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานทางวิชาการเพื่อมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการดำเนินงาน ตลอดจนการสะท้อนทัศนะของอาสาสมัครยุติธรรมชุมชนในฐานะผู้ปฏิบัติการ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจมุมมองที่เกี่ยวกับมิติต่างๆ ที่เกี่ยวกับความขัดแย้ง วิธีคิดในการแก้ปัญหา และความเป็นธรรม ในทัศนะของอาสาสมัครที่ต้องทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ย การหาหนทางในการระงับข้อพิพาท และการฟื้นฟูเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากข้อพิพาท โดยได้นำแนวคิดซึ่งประกอบด้วย แนวคิดแนวคิดยุติธรรมชุมชน(Community Justice) แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงความร่วมมือ (Collaborative Justice) และแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ซึ่งในการศึกษานี้นอกจากจะใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารที่เป็นรายงานกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งศูนย์ยุติธรรมชุมชนในแต่ละพื้นที่ และบันทึกการดำเนินการในการระงับข้อพิพาทของตำบลต่างๆ ที่อยู่ในโครงการแล้ว ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของศูนย์อาสาสมัครยุติธรรมชุมชน เพื่อเสริมการศึกษาวิเคราะห์

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์วิธีการดำเนินงานและผลที่เกิดขึ้นจากโครงการฯ ได้ข้อสรุปดังนี้

1. รูปแบบและวิธีการหนุนเสริมให้เกิดกลไกการทำงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในระดับระดับพื้นที่ โดยมีฝ่ายต่างๆ เข้ามามีส่วนในการพัฒนากลไกการทำงาน ได้แก่ ก)การทำงานร่วมกันระหว่างกรมคุ้มครองสิทธิฯ และ สกว. ในการทำหน้าที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านผ่านการปฏิบัติจริง โดยใช้งานวิจัยท้องถิ่นประเด็นยุติธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ให้กับ

ชุมชน 10 พื้นที่ในจังหวัดตรัง โดยได้มีการเชื่อมร้อยทั้ง 10 ชุมชนให้เกิดเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการค้าเนินโครงการวิจัย และการทำวิจัยในลักษณะ area-based ที่ดูความสำเร็จในพื้นที่พบว่า ยุติธรรมชุมชนเป็นต้นทุนที่มีพลังอย่างมหาศาล ทำให้ชาวบ้านมีทักษะการนั่งฟัง การจับความที่ดี สิ่งเหล่านี้ก็อีกไม่ช้าจะส่งผลกระทบต่อดัชนีชี้วัดของภาครัฐที่เคยเป็นแบบเดิมๆ งานตรงนี้อาจนำมาสู่มุมมองในเชิงนโยบายได้ กลายเป็นลักษณะ re-government information ต่อไป มีบางพื้นที่ เช่น ตำบลวังคีรี ตำบลนาหมื่นศรีที่มีการเชื่อมงานยุติธรรมชุมชนกับภารกิจของอำเภอ ภายใต้กระทรวงมหาดไทย และการแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างของทีมีวิจัย ด้วยการจัดเวทีกำหนดสัญจรในชุมชน จัดลำดับการพูดคุยนำเรื่องของ การไกล่เกลี่ยและการจัดการปัญหาในชุมชนมาร่วมพูดคุย แล้วนำไปสู่การวางแผน และปฏิบัติการ และเวทีครั้งต่อไปก็เป็นการสรุปผล ได้บทเรียนแล้วก็วางแผนการทำงานต่อเนื่อง ข) บทบาทการสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง แก่เจ้าหน้าที่ของกรมฯ และคณะกรรมการศูนย์ฯ โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างการเรียนรู้เรื่องการจัดการข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล นำความรู้มาสร้าง การเรียนรู้กับคนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายเป็นระยะๆ โดยสรุปการทำงานสามารถแบ่งการหนุนเสริมเป็น 4 ด้าน คือ (1) พัฒนาการเรียนรู้/พัฒนาศักยภาพของ กรรมการศูนย์ฯ ทั้งที่เป็นความรู้ภายในที่เป็นความรู้จากประสบการณ์ของชุมชนในเรื่องการจัดการ ปัญหาโดยชุมชน/หน่วยงาน และเทคนิคกระบวนการไกล่เกลี่ย บริบทของชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของสังคม การมองเชื่อมโยงแบบองค์รวม และการเรียนรู้ความรู้ภายนอก ซึ่งเป็นความรู้ด้านข้อ กฎหมายต่างๆ ภารกิจของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สิทธิและเสรีภาพ และขั้นตอนวิธีการใน กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก รวมถึงประสบการณ์โดยตรงในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ ภาครัฐ การปรึกษากับเจ้าหน้าที่ และได้จากเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้ในเวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับ ตำบล เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่าย และการเข้าร่วมกิจกรรมอบรม ประชุม ศึกษาดูงานร่วมกับ โครงการของหน่วยงาน นอกจากนี้ยังได้มีการพัฒนาศักยภาพของกรรมการศูนย์ฯ ได้ด้านทักษะที่ จำเป็นต่างๆ อาทิ ทักษะด้านการบันทึกพูด ฟัง คิดวิเคราะห์ (2) สร้างความรู้จากกรณีการจัดการปัญหา ความขัดแย้ง คือ การเรียนรู้จากเรื่องจริงที่ชุมชนได้ปฏิบัติการจริง โดยการเก็บบันทึกด้วยตนเอง ทั้ง เรื่องที่ได้จากผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือจากตนเอง แล้วนำมาวิเคราะห์ พูดคุยแลกเปลี่ยน จัดการเป็นความรู้ (3) สร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง ในชุมชนมีทั้งกรรมการศูนย์ฯ ประชาชน ผู้ที่ทำหน้าที่ด้าน การปกครองส่วนท้องถิ่น อบต. โรงเรียน กลุ่มต่างๆ เช่น อสม. อปพร. ชรบ. ตำรวจบ้าน ผู้อาวุโส ให้ ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ รับรู้ จากการเข้าร่วมกระบวนการ เข้าร่วมเวทีประชุมประจำเดือน เวทีนำเสนอ ระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล เวทีนำเสนอระดับจังหวัด เวทีถอดบทเรียน เกี่ยวกับเรื่องกระบวนการ จัดการปัญหาโดยชุมชนเอง (4) สร้างกลไกการบริหารจัดการศูนย์ฯ กลไกกรรมการศูนย์ฯ มีที่มาจาก

ผู้นำชุมชนฝ่ายปกครองท้องถิ่น และผู้นำองค์กรอื่นๆ เช่น ผู้นำศาสนา ครู ผู้นำกลุ่ม อสม. ผู้อาวุโส นายก อบต. ส.อบต. สายตรวจประจำตำบล ที่มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลแก้ไขปัญหาในชุมชน

2. การสร้างข้าราชการพันธุ์ใหม่ ซึ่งการทำวิจัยนอกจากพี่เลี้ยงของกรมฯ (2 คน) ที่ถูกสร้างเพื่อให้เกาะติดและเรียนรู้พื้นที่จริงอย่างเข้มข้น พี่เลี้ยงยังต้องเรียนรู้ภารกิจของกระทรวงยุติธรรม เพื่อเชื่อมงานยุติธรรมชุมชนกับภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิฯและสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตั้ง นอกจากนั้นการดำเนินงานนี้ยังมีการเชื่อมงานยุติธรรมชุมชนกับภารกิจของคุมประพฤติ โดยมีตัวแทนเจ้าหน้าที่คุมประพฤติเป็นที่ปรึกษา เข้าร่วมเรียนรู้กระบวนการอย่างต่อเนื่อง ให้คำแนะนำทางกฎหมาย และให้มุมมองการเชื่อมโยงการจัดการความขัดแย้งของชาวบ้านกับงานคุมประพฤติ

3. สำหรับบทบาทของภาคส่วนต่างๆ พบว่า บทบาทของภาคประชาชนในการจัดการความขัดแย้งที่สำคัญ คือ กลไกและศักยภาพของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในทุกด้าน เช่น โครงสร้าง องค์กรประกอบ ของคณะทำงาน วิธีดำเนินการ ใกล้เคียง การยอมรับและใช้บริการของชุมชน การสร้างและพัฒนา ทีมงานอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน การสนับสนุนจาก อบต.หรือภาครัฐ ฯลฯ ในแต่ละศูนย์มีพัฒนาที่แตกต่างกันไป โดยบางศูนย์ฯ สามารถเชื่อมโยงภารกิจกับงานพัฒนาชุมชนได้ บางศูนย์มีการยกระดับ การจัดการปัญหาความขัดแย้งเชิงปัจเจกสู่ปัญหาสาธารณะได้ ส่วนบทบาทภาควิชาการ สามารถทำ หน้าที่สร้างการเรียนรู้ประเด็นทางกฎหมายให้แก่คณะกรรมการศูนย์ ผลักดันงานยุติธรรมให้ได้รับการ ยอมรับ ยืนยันความถูกต้องชอบธรรมในการดำเนินงานของอาสาสมัครยุติธรรม และเชื่อมโยงกับการ เรียนการสอนในหลักสูตรนิติศาสตร์

ในแง่มุมมองของทางวิชาการ จากการสังเคราะห์กรณีการจัดการความขัดแย้ง และ กระบวนการพัฒนาของระบบการใกล้เคียงข้อพิพาทของศูนย์อาสาสมัครยุติธรรมชุมชน ทำให้เปิด มุมมองและโลกทรรศน์ใหม่ๆ ในทางวิชาการในสาขาวิชาต่างๆ หลายๆ ประการ เช่น การทำให้ ประเด็นข้อถกเถียงที่เกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการยุติธรรมที่เป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน สามารถที่จะ มองเห็นทางออกและทางเลือกในการแก้ปัญหา ทำให้เห็นถึงข้อจำกัดและจุดที่จะต้องมีการปรับปรุง แก้ไขเพิ่มเติมในกระบวนการจัดการเรียนการสอนของหลักสูตรนิติศาสตร์ ทำให้เห็นถึงบทบาทของ นักวิชาการและสถาบันการศึกษาโดยเฉพาะในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับ ระบบการเมืองการปกครอง ระบบกฎหมายและความยุติธรรม ระบบการพัฒนาสังคม ฯลฯ ซึ่งมีการจัดการเรียนการสอนอยู่ใน สถาบันการศึกษาต่างๆ ที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหา วิธีการในการจัดการเรียนการสอน ที่ สอดคล้องกับความต้องการและสถานการณ์ในท้องถิ่นต่างๆ มากขึ้น